

اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی بر بهبود کیفیت روابط بین فردی دانش‌آموزان دارای ناتوانیهای یادگیری خاص

تاریخ دریافت مقاله ۱۳۹۲/۱۰/۱۱

تاریخ پذیرش مقاله ۱۳۹۳/۲/۵

محمد نریمانی^۱

محمد جواد بگیان کوله مرز^۲

مسلم عباسی^۳

چکیده

مقدمه: هدف این مطالعه بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر بهبود کیفیت روابط بین فردی دانش‌آموزان مبتلا به ناتوانی یادگیری خاص بود. **روش:** پژوهش از نوع آزمایشی با طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل بود. از جامعه آماری دانش‌آموزان پسر ۱۲ تا ۱۶، تعداد ۴۰ دانش‌آموز پسر مبتلا به ناتوانیهای یادگیری به صورت تصادفی ساده انتخاب و در دو گروه آزمایش و کنترل جایگزین شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از مقیاس روابط بین شخصی استفاده شد. **یافته‌ها:** نتایج تحلیل کوواریانس تک متغیره نشان داد که آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی بر بهبود روابط بین شخصی دانش‌آموزان مبتلا به ناتوانیهای یادگیری خاص مؤثر است ($P < 0/001$). **نتیجه‌گیری:** از آنجا که دانش‌آموزان مبتلا به ناتوانی یادگیری در مقایسه با دانش‌آموزان عادی از تعاملات اجتماعی کمتری برخوردارند، مداخله فوق می‌تواند به بهبود روابط بین فردی آن‌ها کمک کند.

کلیدواژه‌گان: مهارت‌های اجتماعی، پردازش شناختی، روابط بین فردی، ناتوانیهای یادگیری

۱ - استاد گروه روانشناسی دانشگاه محقق اردبیلی

۲ - کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی (نویسنده مسئول)

۳ - استادیار دانشگاه سلمان فارسی کازرون moslem_abbasi83@yahoo.com

processing -Based social The Effectiveness of a cognitive skills training on social, quality of interpersonal relationships Learning Disabilities

Narimani, M.

BagianKoulemarz, M. J.

Abbasi, M.

Abstract

Introduction: The purpose of this study was to evaluate the effectiveness of social skills training, improve the quality of interpersonal relationships of students with specific learning disabilities.

Method: This experimental method with pre -test and post-test was administered to the control group. Sampling. The subjects consisted of 40 male students with learning disabilities was of students with learning disabilities were randomly selected and assigned to two experimental and one control group. Interpersonal Relations scale was used to collect data.

Results: Results of univariate analysis of covariance (ANCOVA) showed that social skills training-based, cognitive processing, improving personal relationships between students with disabilities specific learning was effective ($0.01 < P$). Because students with learning disabilities, in addition to academic problems, depression and loneliness they experience \approx than normal students less social interaction, an intervention that can improve \approx interpersonal relationships to help them.

Keywords: social skills, cognitive processing, interpersonal relations, learning disability

مقدمه

ناتوانیهای یادگیری^۱ یکی از بزرگترین و شاید جنجال‌برانگیزترین مقوله‌های آموزش و پرورش استثنایی است. اختلال یادگیری در ایالات متحده آمریکا اصطلاحی کلی است که برای توصیف کودکانی به کار می‌رود که در رشد زبان و مهارت‌های ارتباطی دارای اختلال هستند. کودکانی که مشکلات یادگیری آن‌ها در درجه اول به علت نقص بینایی، شنوایی، حرکتی و یا مشکلات هیجانی، محدودیت فرهنگی یا عقب‌ماندگی ذهنی کلی است، جزء این گروه محسوب نمی‌شوند (فلچر و همکاران^۲، ۲۰۰۷). این دسته از کودکان و نوجوانان با اینکه هوششان پایین‌تر از همکلاسانشان نیست، ظاهری طبیعی دارند، رشد وزن و قدشان طبیعی است و مثل سایر کودکان بازی می‌کنند، اما در فعالیتهایی چون خواندن، نوشتن، سخن گفتن و فهم ریاضی دچار مشکل بوده و در انجام تکالیف مدرسه دچار اشکال جدی می‌باشند (نریمانی و رجبی، ۱۳۸۴). امروزه، بزرگترین گروه کودکان استثنایی را که در تمام مدارس استثنایی ثبت نام می‌شوند (حدود ۴۰ درصد از کل) کودکان دچار ناتوانیهای ویژه یادگیری تشکیل می‌دهند (کرک و همکاران^۳، ۱۹۹۹). هالاهان و همکاران^۴ (۲۰۰۵)؛ به نقل از حاجلو و رضایی شریف، ۱۳۹۰) میزان شیوع ناتوانیهای یادگیری را در نقاط مختلف جهان بین ۳ تا ۱۲ درصد گزارش کرده‌اند. مرویان حسینی (۱۳۷۶) میزان شیوع اختلالات یادگیری را ۸ درصد و نریمانی و رجبی (۱۳۸۴) میزان شیوع این اختلالات را ۱۳ درصد گزارش نموده‌اند. ناتوانیهای یادگیری سبب ایجاد مشکلاتی در زمینه‌های اجتماعی، هیجانی و تحصیلی برای دانش‌آموزان می‌شود (فریلیچ و شتمن^۵، ۲۰۱۰) که فهم کامل آن نیازمند توجه به حوزه‌های اجتماعی، عاطفی و رفتاری زندگی فرد است (لرنر^۶، ۱۹۹۷).

از جمله متغیرهایی که می‌تواند بر اختلالات یادگیری تأثیرگذار باشد طیف گسترده مشکلات بین شخصی^۷ است، مشکلات بین شخصی شامل مشکلات فرد در زمینه‌های قاطعیت، مردم‌آمیزی، اطاعت‌پذیری، صمیمیت، مسئولیت‌پذیری و مهارگری است (هوروویتز، روزنبرگ و بارتولومو^۸، ۱۹۹۳) که سایر توانمندی‌های فرد در برقراری روابط سالم با دیگران را محدود می‌کند (هوروویتز و همکاران، ۱۹۹۱). مشکلات بین شخصی مجموعه رفتارهایی است که مانع برقراری روابط سالم، مشارکت با دیگران، همکاری، تمجید و قدردانی می‌شود و واکنشهای اجتماعی نامعقولی به همراه دارد (هلر و باکر^۹، ۲۰۰۶). نتایج پژوهشها حاکی از آن است که کودکان و

-
- 1- learning disability
 - 2- Fletcher etal.
 - 3- Kirk etal.
 - 4- Hallahan etal.
 - 5- Freilich & Shechtman
 - 6- Lerner
 - 7- interpersonal problems
 - 8- Horowitz, Rosenberg & Bartholomew
 - 9- Heller& Backer

نوجوانان دارای ناتوانیهای یادگیری دارای مشکلاتی در مهارت‌های بین‌فردی (لاد و تروپ-گوردون^۱، ۲۰۰۳؛ واینر^۲، ۲۰۰۴)، اختلالات خلقی و افسردگی (واینر و اشنایدر^۳، ۲۰۰۲؛ سیدریدیس^۴، سیدریدیس^۴، ۲۰۰۷)، پردازش اطلاعات اجتماعی (بومینگر و کیمهی-کیند^۵، ۲۰۰۸)، مشکلات بیشتر در تعاملات اجتماعی و تواناییهای اجتماعی (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۰)، سطوح بالایی از طرد اجتماعی و تنهایی (استل و همکاران^۶، ۲۰۰۸) و مشکلات سازگاری (آل-یاگان و میکولینسر^۷، میکولینسر^۷، ۲۰۰۴؛ شارما^۸، ۲۰۰۴؛ واینر، ۲۰۰۴؛ آیورباخ، گراس-تسور، مانور و شالو^۹، ۲۰۰۸) می‌باشند. نتایج پژوهشها نشان داده‌اند که بین موفقیت تحصیلی، اجتماعی و هیجانی ارتباط بسیار گسترده‌ای وجود دارد (الیاس و آرنولد^{۱۰}، ۲۰۰۶؛ باکر و همکاران^{۱۱}، ۲۰۰۷).

امروزه روش‌های آموزشی جدیدی در حوزه روان‌شناختی برای درمان افراد مبتلا به ناتوانیهای یادگیری خاص به کار گرفته شده است. از جمله آن آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی است. در سالهای اخیر، رویکرد پردازش شناختی یا حل مسئله در آموزش مهارت‌های اجتماعی از مقبولیت بیشتری برخوردار شده است. از آنجا که این رویکرد افراد را به فکر کردن و می‌دارد، تعمیم مهارت‌های اجتماعی آموزش داده شده آسان‌تر است و افراد در مقایسه با رویکرد آموزش مستقیم به شکل فعال‌تری به آموختن مهارت‌ها تشویق می‌شوند. در آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر رویکرد پردازش شناختی، مراحل رمزگشایی اجتماعی، تصمیم‌گیری اجتماعی، عملکرد اجتماعی و ارزیابی اجتماعی به ترتیب دنبال می‌شوند. در این رویکرد، به جای آموزش جداگانه مهارت‌های اجتماعی با در نظر گرفتن شرایط اجتماعی، مهارت‌های حل مسئله به افراد آموزش داده می‌شود و مهارت‌های حل مسائل اجتماعی به گونه‌ای در آن‌ها تقویت می‌شود که بتوانند شرایط مختلف اجتماعی را با موفقیت پشت سر بگذارند (وبر و استراتون، ۱۹۹۸؛ به نقل از تکین‌ارسلان و ساکوگلو^{۱۲}، ۲۰۰۷). این مهارت‌ها به افراد کمک می‌کنند تا در محیط‌های اجتماعی بازخورد مثبتی دریافت کنند، از روبه‌رو شدن آن‌ها با بازخوردهای منفی جلوگیری می‌کند و برقراری روابط بین فردی را برای آن‌ها تسهیل می‌نماید (تکین‌ارسلان و ساکوگلو، ۲۰۰۷).

نتایج پژوهش آدپو (۲۰۰۵)، به نقل از تکین‌ارسلان و ساکوگلو، (۲۰۰۷) نشان داد دانش‌آموزان مقطع ابتدایی که دارای رفتارهای نابهنجارند، می‌توانند به طور موفقیت‌آمیزی مهارت‌های اجتماعی

- 1- Ladd & Troop-Gordon
- 2- Wiener
- 3- Schneider
- 4- Sideridis
- 5- Bauminger&Kimhi-Kind
- 6- Estell etal.
- 7- Al-Yagon & Mikulincer
- 8- Sharma
- 9- Auerbach, Gross-Tsur, Manor & Shalev
- 9- Elias & Arnold
- 10- Bakker etal.
- 12- Tekinarsalan&SucoGlu

را یاد بگیرند جان^۱ (۲۰۱۱) در مطالعه‌ای دریافت که دانش‌آموزان مبتلا به اختلال ریاضی که آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی دریافت کرده بودند در مقایسه با هم‌تایان خود در گروه کنترل از سازگاری اجتماعی بالاتری در روابط بین فردی برخوردار بودند. باجانلی (۲۰۰۸)، به نقل از برایان^۲، (۲۰۱۰) در پژوهشی نشان داد که آموزش مهارت‌های اجتماعی باعث بهبود روابط بین فردی و خودکارآمدی هیجانی، اجتماعی و تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود. نتایج پژوهش کورتیس و ایوت^۳ (۲۰۱۲) نشان داد که آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی باعث بهبود بهزیستی، اجتماعی، هیجانی و روان‌شناختی دانش‌آموزان کندذهن می‌شود. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که دانش‌آموزان گروه آزمایش در مقایسه با دانش‌آموزان گروه کنترل از سازگاری اجتماعی بالاتری برخوردار بودند. لطیفی، امیری، ملک پور و مولوی (۱۳۸۸) در مطالعه‌ای دریافتند که آموزش مهارت‌های حل مسئله شناختی-اجتماعی عملکرد دانش‌آموزان مبتلا به ناتوانی یادگیری را در زمینه حل مسئله اجتماعی، کاهش رفتارهای نامطلوب پرخاشگری، کناره‌گیری و تغییر اهداف اجتماعی بهبود می‌بخشد.

در مجموع با توجه به ویژگی‌های روان‌شناختی، مشکلات رفتاری، حالات خلقی (اضطراب و افسردگی)، تجربه عواطف منفی این دانش‌آموزان (کاظمی، ۲۰۰۶)، همبودی سایر اختلالات روانی دوران کودکی با ناتوانی‌های یادگیری، شیوع بالای این اختلال در دانش‌آموزان و نقش آموزش مهارت‌های اجتماعی به عنوان عوامل کلیدی در موفقیت، ارتقای سلامتی و کاهش مشکلات روان-شناختی این دانش‌آموزان و خلأهای پژوهشی در این زمینه و استفاده از نتایج این پژوهش در زمینه آسیب‌شناسی و درمان مبتلایان به ناتوانی یادگیری از ضرورت‌های مهم این مطالعه است. بنابراین، هدف پژوهش حاضر بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی بر بهبود روابط بین فردی دانش‌آموزان دارای ناتوانی‌های یادگیری خاص است.

روش پژوهش

این پژوهش به شیوه آزمایشی و با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل اجرا شد. جامعه مورد مطالعه شامل کلیه دانش‌آموزان پسر ۱۲-۱۶ ساله بود که در سال تحصیلی ۹۳-۹۲ در شهرستان نورآباد (دلفان) مشغول به تحصیل بودند. نمونه پژوهش شامل ۴۰ دانش‌آموز پسر ۱۲-۱۶ ساله مبتلا به ناتوانی‌های یادگیری شهرستان نورآباد بود که با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب و در دو گروه آزمایش و کنترل گمارده شدند (هر گروه ۲۰ نفر). میانگین سنی دانش‌آموزان دارای ناتوانی‌های یادگیری خاص در دو گروه آزمایش و کنترل به ترتیب برابر با ۱۳/۸۶ و ۱۳/۳۳ بود.

1- Jane
2- Bryan
3- Curtis & Elliott

ابزار پژوهش

- **مقیاس مشکلات بین شخصی:** نسخه کوتاه مقیاس ۱۲۷ گویه‌ای مشکلات بین شخصی (هوروویتز و همکاران، ۱۹۸۸)، ۶۰ گویه دارد و مشکلات بین شخصی را در شش زمینه قاطعیت، مردم‌آمیزی، اطاعت‌پذیری، صمیمیت، مسئولیت‌پذیری و مهارگری در طیف لیکرت ۵ درجه‌ای (خیلی کم=۰؛ کم=۱؛ متوسط=۲؛ زیاد=۳؛ خیلی زیاد=۴) می‌سنجد. نمره بیشتر نشان دهنده مشکلات بین شخصی بیشتر است. علاوه بر شش زمینه فوق، میانگین کل آزمودنی در زمینه مشکلات بین شخصی نیز بر اساس نمره او در مجموعه ۶۰ گویه محاسبه می‌شود. بشارت (۱۳۸۸) ضرایب آلفای کرونباخ را برای شش زمینه این مقیاس به این ترتیب گزارش کرد: قاطعیت ۰/۹۰ تا ۰/۹۱، مردم‌آمیزی ۰/۸۲ تا ۰/۸۴، اطاعت‌پذیری ۰/۸۳ تا ۰/۸۷، صمیمیت ۰/۹۱ تا ۰/۹۳، مسئولیت‌پذیری ۰/۹۱ تا ۰/۹۲ و مهارگری ۰/۹۳ تا ۰/۹۵ که نشانه همسانی درونی بالای این مقیاس در فرهنگ ایرانی است. بشارت، محمدمهر، عزیزی و پوربهلول (۱۳۸۹) پایایی خرده مقیاسها را از ۰/۵۹ تا ۰/۶۳ گزارش کردند که نشان دهنده پایایی قابل قبول این مقیاس در فرهنگ ایرانی است.

- **برنامه درمانی آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی بر اساس رویکرد تکین‌ارسلان و ساوگلو (۲۰۰۷):** این برنامه طراحی است که توسط پژوهشگر با توجه به رویکرد آموزشی تکین‌ارسلان و ساوگلو (۲۰۰۷) برای مداخله در ناتوانیهای یادگیری خاص دانش‌آموزان تدوین شده است. در این برنامه مراحل رمزگشایی اجتماعی، تصمیم اجتماعی، عملکرد اجتماعی و ارزیابی اجتماعی رویکرد ادراک شناختی در هنگام تدریس مهارت‌های اجتماعی دنبال می‌شود.

جلسه اول و دوم: این جلسه با هدف آشنایی دانش‌آموزان با پژوهشگر و فراهم کردن درک و تفاهم متقابل و بیان انتظارات پژوهشگر از دانش‌آموزان انجام شد. آموزش پنج مهارت رمزگشایی اجتماعی، تصمیم اجتماعی، عملکرد اجتماعی و ارزیابی اجتماعی رویکرد ادراک شناختی در هنگام تدریس مهارت‌های اجتماعی دنبال می‌شود. در آغاز هر یک از جلسات آموزشی، توضیحاتی برای دانش‌آموزان دارای ناتوانیهای یادگیری خاص در زمینه لزوم فراگیری مهارت اجتماعی مورد نظر داده می‌شود.

جلسه سوم و چهارم: در هر یک از جلسات آموزش پنج مهارت رمزگشایی اجتماعی، تصمیم اجتماعی، عملکرد اجتماعی و ارزیابی اجتماعی رویکرد ادراک شناختی، سپس تصویر ترسیم شده برای اولین داستان به دانش‌آموزان نشان داده شده و داستان برای آن‌ها خوانده می‌شود. در پی اجرای آموزش هر مرحله از مهارت‌ها، پژوهشگر پرسشهای این مرحله را با صدای بلند از خود می‌پرسد و پاسخ‌های مورد انتظار را با صدای بلند ارائه می‌داد (مدل سازی). سپس به دانش‌آموزان می‌گفت:

«حالا نوبت شماست» و از آن‌ها می‌خواست که پرسشهای مراحل آموزش را از خود بپرسند و رفتارهایی را که مشاهده کرده اند به نمایش درآورند.

جلسه پنجم و ششم: در آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی از شیوه‌های بحث فعال، بارش مغزی، ارائه بازخورد، طرح داستانهای نیمه تمام و حل مسئله‌های فرضی استفاده شد. محور این برنامه آموزش مهارت اجتماعی با استفاده از ساختار قالب داستان به همراه فعالیت‌های مکمل است. هدف این برنامه افزایش شمار راهبردهایی است که کودکان دارای ناتوانیهای یادگیری خاص در برخوردهای اجتماعی و هنگام روبه‌رو شدن با موقعیتهای مبهم یا مشکل اجتماعی در اختیار دارند و بر مبنای آموزش در چهار زمینه شناخت احساسات و هیجانات، ریشه و نقش آن در رفتارهای شخص و عکس‌العمل‌های دیگران، کنترل تکانه، مهارت حل مسئله اجتماعی و مهارت‌های اجتماعی مطلوب در مدرسه طراحی شده است. به منظور آموزش هر یک از این زمینه‌ها، داستان‌هایی نوشته شد که به طور غیرمستقیم مهارت‌های مورد نظر را تعریف کرده، فایده کاربرد آن و چگونگی به‌کارگیری آن را توضیح می‌دهد. برای افزایش مشارکت کودکان و در نتیجه افزایش سطح دقت، توجه و یادگیری آنها، تمرینها و فعالیت‌های مکملی نیز طراحی شد.

جلسه هفتم: شیوه‌های مختلف به‌کارگیری قالب داستان در این برنامه به این شکل بود: ۱- قرائت قصه توسط پژوهشگر، ارائه تصاویر و صحبت درباره مضمون داستان با سؤالهای نیمه- سازمان‌یافته. ۲- قرائت قصه توسط اعضای گروه به صورت نوبتی، ارائه تصاویر و صحبت درباره مضمون قصه با سؤالات نیمه سازمان‌یافته. ۳- قرائت قصه توسط درمانگر یا یکی از اعضای گروه و تمرین و نمایش آن توسط کودکان. ۴- قصه‌سازی گروهی: در این شیوه درمانگر قصه‌ای را با هدف بیان موضوعی خاص (یک مهارت یا یک مسئله اجتماعی) آغاز کرده و از کودکان می‌خواهد که به ترتیب به آن جمله‌ای اضافه نمایند. درمانگر در مواقع لازم به منظور هدایت جریان قصه به سمت هدف تعیین شده، قسمتی را به قصه اضافه کرده یا پرسشی را مطرح می‌نماید. ۵- قصه‌سازی با جملات آماده: در این شیوه جملات یک داستان کوتاه بر روی کارتهایی نوشته شده و در اختیار کودکان قرار می‌گیرد (هر جمله بر روی یک کارت). کودکان جملات را طوری نظم می‌دهند که یک داستان شکل بگیرد، سپس به نوبت داستان خود را برای سایر اعضا می‌خوانند و درباره مضمون داستانها در گروه بحث می‌کنند. ۶- قصه‌سازی براساس تصاویر: به هر کدام از کودکان کارتهایی از تصاویر ارائه می‌شود (۶ تا ۸ کارت) و از آن‌ها خواسته می‌شود که بر اساس تصاویر، دو یا سه قصه بسازند و آن را برای سایر اعضا تعریف کنند. ۷- بررسی تعمیم: هدف از جلسات تعمیم مشاهده این مسئله است که آیا دانش‌آموزان در موقعیتهای مختلف از راه پرسش سؤالات (چه اتفاقی افتاده؟ من چه می‌توانم بکنم؟ من باید کدام رفتار را انجام دهم؟ نتیجه این رفتار چه خواهد بود؟) از خود و بر پایه رویکرد پردازش شناختی (که انتظار می‌رود او در پایان جلسات آموزشی آن‌ها را آموخته باشد) قادر به نشان دادن مهارت اجتماعی مناسب هستند یا خیر؟ درمانگر با توجه به

جمع‌آوری داده‌ها برای جلسات تعمیم (برخلاف جلسات آموزشی) چهار مرحله رویکرد پردازش شناختی را برای دانش‌آموز الگوسازی نکرد، بلکه تنها تصاویر ارائه داده شدند، داستانها خوانده شدند و آموزش داده شد. «اگر تو به جای شخصی که در تصویر است بودی چه کار می‌کردی؟» پس از آن از دانش‌آموز انتظار می‌رفت که پرسشهای لازم را از خود بپرسد و پاسخها را با توجه به مرحله‌ای که پیشتر یاد گرفته ارائه دهد. ۴ داستان جدید و تصاویر مرتبط با آنها که پیشتر در جلسات آموزش از آنها استفاده نشده بود در جلسات تعمیم مورد استفاده قرار گرفت.

جلسه هشتم: جمع بندی و تمرین آموزشها و اجرای پس آزمون.

روش اجرا: بعد از هماهنگی و کسب مجوز با رعایت ملاحظات اخلاقی و بیان اهداف پژوهش با آگاهسازی والدین و مربیان و کسب اجازه از آنها، رضایت دانش‌آموزان برای شرکت در این پژوهش جلب شد. سپس دانش‌آموزان نمونه تحقیق در مرحله پیش آزمون پرسشنامه روابط بین فردی را متناسب با ویژگیهای خود تکمیل نمودند. سپس گروه آزمایشی در ۸ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای به مدت یک‌ماه، هفته‌ای دوبار در جلسات گروهی «آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی» شرکت کردند. داستانها و فعالیتهای مورد اجرا در این برنامه بر اساس نیاز دانش‌آموزان دارای ناتوانیهای یادگیری خاص و مهارت‌های مورد نیاز آنان در مدرسه و در برخورد با مشکلات تعاملات اجتماعی روزمره، نگارش و تدوین شده بود. در ضمن گروه کنترل در این مدت مداخله‌ای دریافت نکرد. سه هفته بعد از اتمام جلسات، پرسشنامه روابط بین فردی در بین هر دو گروه (آزمایش و کنترل) توزیع شد. بعد از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها در مرحله پس آزمون و نمره‌گذاری، پرسشنامه‌ها طی یک هفته جمع‌آوری شده و سپس داده‌های جمع‌آوری شده با روش آزمون تحلیل کواریانس تک متغیری (ANCOVA) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

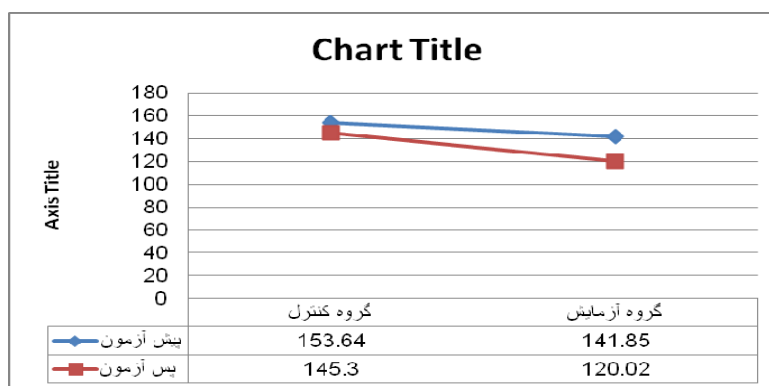
یافته‌های پژوهش

شاخصهای توصیفی مؤلفه‌های روابط بین شخصی در پیش‌آزمون و پس‌آزمون گروههای مطالعه در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱: میانگین و انحراف معیار نمرات مؤلفه‌های روابط بین شخصی در پیش‌آزمون و پس‌آزمون گروه‌های مورد مطالعه

متغیر	پیش‌آزمون		پس‌آزمون		کنترل		پیش‌آزمون	
	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M
فاطعیت	۳/۰۳	۲۵/۳۶	۲/۱۲	۱۸/۳۶	۳/۳۶	۲۵/۲۳	۲/۲۳	۲۴/۶۸
مردم‌آمیزی	۳/۶۸	۲۷/۱۶	۳/۱۳	۲۱/۴۵	۲/۵۴	۲۳/۶۳	۲/۶۹	۲۳/۸۶
اطاعت	۳/۳۷	۲۸/۱۲	۲/۳۵	۱۹/۱۷	۳/۱۲	۲۴/۶۵	۲/۸۵	۲۲
پذیری								
صمیمیت	۴/۸۹	۳۰/۳۶	۲/۷۸	۲۰/۱۶	۴/۲۵	۲۸/۳۴	۳/۸۷۱	۲۵/۱۳
مسئولیت	۳/۱۵	۲۸/۴۷	۲	۱۹/۲۲	۳/۱۳	۲۵/۶۸	۳/۱۲	۲۴/۲۳
پذیری								
مهارگری	۴	۲۹/۵۴	۳/۰۱	۲۱/۶۶	۳/۷۹	۲۶/۱۱	۴/۰۳	۲۵/۱۳
روابط بین فردی کل	۲۰/۴۵	۱۴۱/۸۵	۱۲۰/۰۲	۱۷/۲۳	۱۵۳/۶۴	۲۲/۶۳	۱۷/۱۳	۱۴۵/۳

همان‌طور که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود، میانگین نمره کلی پیش‌آزمون دانش‌آموزان دارای ناتوانی‌های یادگیری خاص در مشکلات بین شخصی ۱۴۱/۸۵ و نمره کلی پس‌آزمون دانش‌آموزان گروه آزمایش در مشکلات بین شخصی ۱۲۰/۰۲ می‌باشد. همچنین، میانگین نمره کلی پیش‌آزمون دانش‌آموزان گروه کنترل در مشکلات بین شخصی ۱۵۳/۶۴ و نمره کلی پس‌آزمون دانش‌آموزان گروه کنترل در مشکلات بین شخصی ۱۴۵/۳ می‌باشد.

همان‌طور که در نمودار ۱ مشاهده می‌شود، در مرحله پیش‌آزمون نمره آزمودنیها در مقیاس روابط بین فردی بالا است که نشان دهنده مشکلات بین شخصی بیشتر می‌باشد. پس از آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی نمره کل آزمودنیها پایین می‌آید که نشان دهنده روابط بین فردی بهبود یافته بر اثر این آموزش است. قبل از استفاده از آزمون پارامتریک تحلیل کوواریانس تک متغیری جهت رعایت فرضهای آن از آزمون لوین استفاده شد که نتایج آن در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲: نتایج آزمون لوین در مورد پیش فرض تساوی واریانسهای دو گروه در نمرات کلی متغیر روابط بین فردی

آزمون لوین				
Sig	DF2	DF1	F	آزمون لوین روابط بین فردی
۰/۳۷۵	۳۵	۱	۰/۸۰۷	

بر اساس نتایج جدول ۲ و عدم معنی‌داری آزمون لوین برای همه متغیرها، شرط برابری واریانسهای بین گروهی رعایت شده است. جهت بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی بر روابط بین فردی دانش‌آموزان دارای ناتوانی‌های یادگیری خاص از آزمون تحلیل کوواریانس تک متغیری استفاده شد که نتایج آن در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳: اثر پیش‌آزمون و آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی بر روابط بین فردی دانش‌آموزان دارای ناتوانی‌های یادگیری خاص

متغیر وابسته	SS	DF	MS	F	P	ETA
اثر پیش‌آزمون	۹۰۲۳/۰۲۱	۲	۱۲۸۹/۰۰۳	۲۴/۱۵۹	۰/۰۰۱	۰/۸۵۴
اثر گروه (آموزش مهارت اجتماعی)	۵۱۷۷/۱۶۰	۱	۵۱۷۷/۱۶۰	۹۷/۰۳۲	۰/۰۰۱	۰/۷۷۰
خطا	۱۵۴۷/۳۰۳	۳۴	۵۳/۳۵۵			
کل	۱۴۱۷۱/۰۰۰	۳۷				

با توجه به جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود که آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی بر بهبود روابط بین فردی دانش‌آموزان دارای ناتوانی‌های یادگیری خاص تأثیر معنی‌داری داشته است، چرا که سطح معنی‌داری مقدار $F(۹۷/۰۳)$ با درجه آزادی (۲، ۳۴) کمتر از ۰/۰۵ است.

بنابراین تفاوت میانگین نمرات روابط بین فردی در گروه آزمایش و کنترل معنی‌دار بوده و با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی باعث بهبود روابط بین فردی دانش‌آموزان دارای ناتوانیهای یادگیری خاص شده است. با توجه به مجذور اتا مقدار این تأثیر حدود ۷۷ درصد است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی بر بهبود روابط بین فردی دانش‌آموزان دارای ناتوانیهای یادگیری خاص بود. نتایج پژوهش نشان داد که روش آموزشی مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی بر بهبود روابط بین شخصی دانش‌آموزان مبتلا به ناتوانی یادگیری خاص مؤثر است. این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های دیگر (برایان، ۲۰۱۰؛ جان، ۲۰۱۱؛ کورتیس و الیوت، ۲۰۱۲ و لطیفی و همکاران، ۱۳۸۸) مبنی بر اینکه آموزش مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی باعث بهبود روابط بین شخصی و مهارت‌های اجتماعی و شناختی دانش‌آموزان مبتلا به ناتوانی یادگیری می‌شود همخوانی دارد. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت حضور در جلسات آموزشی مهارت‌های اجتماعی، احتمال عادی شدن اختلال یادگیری برای دانش‌آموزان و خانواده آنها را افزایش می‌دهد، چون اکثر اوقات در یک مدرسه فقط یک فرد به طور رسمی دچار ناتوانی یادگیری شناخته می‌شود و این احساس تنهایی و استثناء بودن آزاردهنده است (لوت و شفیلد^۱، ۲۰۰۷). در واقع شرکت در جلسات آموزش مهارت‌های اجتماعی موجب شد تا دانش‌آموزان مشکل خود را بپذیرند و به طور منطقی با آن مواجه شوند. احتمالاً بیان تجارب موفق و ناموفق در حضور افرادی که با فرد ویژگی مشترک زیادی دارند، به آنان احساس صمیمیت، مسئولیت‌پذیری و خودکارآمدی می‌دهد. بنابراین، آموزش مهارت‌های اجتماعی برای اولین بار این فرصت را برای کودکان فراهم می‌کند که بلافاصله با مشکل خود مواجه شوند و احساس کنند مهارت‌هایی دارند که علی‌رغم وجود مشکلات تحصیلی، امکان برقراری یک ارتباط لذت بخش را برای آنها ایجاد می‌کند. به علاوه، آموزش به گونه‌ای بود که دانش‌آموزان را به تأمل و تفکر وا می‌داشت، چرا که مبتنی بر سؤال و تفکر بود و مکرر تأکید می‌شد از پاسخ دادن سریع و تکانشی پرهیز و بیشتر دقت و تأمل کنند. از سوی دیگر کاهش رفتارهای کناره‌گیری و افزایش رفتارهای حل مسئله اجتماعی شاید به این دلیل باشد که در جلسات گروه، مشارکت عملی و کلامی افراد برای پیدا کردن راه‌حل به شدت مورد توجه قرار گرفته و رفتارهای مطلوب و پاسخ‌های دانش‌آموزان تشویق شده است (لطیفی و همکاران، ۱۳۸۸). این حالت احتمالاً به کسب تجربه مثبت و بهبود نگرش دانش‌آموزان به دیگران، بهبود روابط بین فردی و کاهش کناره‌گیری وی انجامیده است. راهبردهای شناختی برای این دانش‌آموزان گامی در جهت اصلاح

1- Lovett & Sheffield

شناخت کودک است و به او کمک می‌کند تا از نقش «یک فرد شکست خورده» بیرون بیاید. انتخاب اهداف اجتماعی نامناسب، مانند کناره‌گیری کودکان مبتلا به ناتوانی یادگیری می‌تواند نشانگر پذیرفته نشدن یا نادیده گرفته شدن آن‌ها از سوی همکمان باشد (برایان، ۲۰۱۰).

در تبیین دیگر این یافته‌ها می‌توان گفت، دانش‌آموزان مبتلا به ناتوانی یادگیری چون از مهارت‌های اجتماعی پایین، روابط بین شخصی ضعیف (لطیفی و همکاران، ۱۳۸۸)، بهزیستی روان-شناختی و جسمانی پایین، مشکلات قابل توجه در سازگاری شخصی، هیجانی و تنظیم هیجانات برخوردارند (کاظمی، ۲۰۰۶) که این امر سبب نبود روابط بین فردی در این افراد می‌شود، با آموزش مهارت‌های اجتماعی این دانش‌آموزان از یادگیری مهارت‌های برقراری ارتباط اجتماعی، تنظیم و مدیریت هیجانات و هنر دوست‌یابی برخوردار می‌شوند و چون بلافاصله پس از انجام رفتار دوستانه از طرف گروه و محقق بازخورد مثبت دریافت می‌کنند، تداوم اهداف مطلوب‌تر اجتماعی افزایش و داشتن احساس ناخوشایند به همسالان کاهش می‌یابد. در واقع تفاوت فردی کودکان در روابط اجتماعی، شناختی و هیجانی به سطح پذیرش آن‌ها از سوی همگنان و خانواده ارتباط دارد. هرچه سطح رابطه به همسالان بیشتر باشد، کودک اهداف اجتماعی گرایانه (که مهم‌ترین آن‌ها حل مسئله اجتماعی است) بیشتر انتخاب خواهد کرد. اگر چه این دانش‌آموزان از خودکارآمدی پایین و هیجانات منفی بیشتری برخوردارند، اما نتایج پس‌آزمون نشان داد که رفتارهای نامطلوب اجتماعی پس از دریافت آموزش مهارت‌های اجتماعی در این افراد کاهش یافته است. از سوی دیگر مرور شفاهی تکلیف جلسه قبل در شروع جلسه، بیانگر این بود که دانش‌آموزان مهارت‌های آموخته شده را بیشتر در منزل، در ارتباط با اعضای خانواده و به ویژه مادر به کار ببرند که شاید نوعی امنیت روانی و همدلی بالاتری بین والد-کودک صورت بپذیرد.

از جمله محدودیتهای پژوهش مختص بودن نمونه به شهرستان نورآباد (دلفان) بود که تعمیم‌پذیری نتایج به شهرهای دیگر را محدود می‌کند. نمونه مورد مطالعه فقط شامل دانش‌آموزان پسر مقطع راهنمایی بود که این امر میزان تعمیم‌پذیری نتایج را به دانش‌آموزان دختر با مشکل مواجه می‌کند. همچنین، محدودیت دیگر این پژوهش عدم تفکیک نوع ناتوانی بود. با توجه به فراوانی این اختلال در دوران کودکی و نوجوانی، انجام پژوهش‌های روان‌شناختی مرتبط با این آسیب اجتماعی می‌تواند به شناسایی و درمان مشکلات روانی در این افراد کمک‌های شایان توجهی نماید. پیشنهاد می‌شود برنامه‌های آموزشی مهارت‌های اجتماعی مبتنی بر پردازش شناختی برای بهبود روابط بین شخصی و شناسایی و ابراز هیجانات در مدارس و خانواده توسط روان‌شناسان و مشاوران، برنامه‌ریزی و مورد توجه قرار گیرد. همچنین، پیشنهاد می‌شود این روش درمانی بر روی اختلالات همبود با اختلالات یادگیری از جمله اختلال سلوک، اختلال نافرمانی مقابله‌ای (ODD) و اختلال نقص توجه/ بیش‌فعالی (ADHD) نیز اجرا و از نتایج این تحقیقات در مراکز مشاوره استفاده شود.

منابع

- بشارت، محمدعلی. (۱۳۸۸). بررسی پایایی، روایی و تحلیل عاملی فرم ۶۰ سؤالی مقیاس مشکلات بین شخصی در جمعیت ایرانی. روان‌شناسی معاصر، ۸، ۳۶-۲۵.
- بشارت، محمدعلی، محمدمهر، رضا، عزیزی، لیلا و پوربهلول، سمانه. (۱۳۸۹). بررسی ویژگیهای روانسنجی فرم ۶۰ سؤالی مقیاس مشکلات بین شخصی. نشریه دانشکده پرستاری و مامایی، زیر چاپ.
- حاجلو، نادر و رضایی شریف، علی. (۱۳۹۰). بررسی ویژگیهای روان‌سنجی پرسشنامه مشکلات یادگیری کلورادو. مجله ناتوانیهای یادگیری، ۱، ۴۳-۲۴.
- سلیمانی، اسماعیل، زاهد بابلان، عادل، فرزانه، جبرائیل و ستوده، محمدباقر. (۱۳۹۰). مقایسه نارسایی هیجانی و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دارای اختلال یادگیری و بهنجار. مجله ناتوانیهای یادگیری، ۱، ۹۳-۷۸.
- لطیفی، زهره، امیری، شعله، ملک پور، مختار و مولوی، حسین. (۱۳۸۸). اثربخشی آموزش حل مسئله شناختی- اجتماعی بر بهبود روابط بین فردی تغییر رفتارهای اجتماعی و ادراک خودکارآمدی دانش‌آموزان مبتلا به ناتوانی یادگیری. تازه‌های علوم‌شناختی، ۱۱، ۸۴-۷۰.
- مرویان حسینی، رضا. (۱۳۷۶). شناسایی، تحلیل و مقایسه مشکلات رفتاری با رشد اجتماعی و عزت نفس دانش‌آموزان عادی. زنجان، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی استان زنجان. سومین سمینار سراسری اختلالات رفتاری کودکان و نوجوانان.
- نریمانی، محمد و رجیبی، سوران. (۱۳۸۴). بررسی شیوع و علل اختلالات یادگیری در دانش‌آموزان دوره ابتدایی استان اردبیل. پژوهش در حیطه کودکان استثنایی، ۵، ۲۵۲-۲۳۱.
- Al-Yagon, M., & Mikulincer, M. (2004). Patterns of close relationships and socio-emotional and academic adjustment among school-age children with learning disability. *Learning Disabilities Research and Practice*, 19, 12-19.
- Auerbach, J.G., Gross-Tsur, V., Manor, O., & Shalev, R.S. (2008). Emotional and behavioral characteristics over a six year period in youths with persistent and non-persistent dyscalculia. *Journal of Learning Disabilities*, 41, 263-273.
- Bakker, J.T.A., Denessen, E., Bosman, A.M.T., Krijger, E., & Bouts, L. (2007). Sociometric status and self-image of children with specific and general learning difficulties in Dutch general and special education classes. *Learning Disability Quarterly*, 30, 47-62.
- Bauminger, N., & Kimhi-Kind, I. (2008). Social information processing, security of attachment, and emotion regulation in children with learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, 41, 315-332.
- Bryan, T. (2010). Effectiveness of cognitive process approached social skills training program of research in learning disabilities. Austin: Pro-Ed.

- Curtis, G., & Elliott, M. (2012). Social self-evaluation and Social problem-solving skills in learning-disabled and non-learning-disabled males. Unpublished doctoral Dissertation, Ball State University.
- Elias, M., & Arnold, H. (2006). The educator's guide to emotional intelligence and Academic achievement. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Estell, D.B., Jones, M.H., Pearl, R.A., Van Acker, R., Farmer, T.W., & Rodkin, P.R. (2008). Peer groups, popularity, and social preference: Trajectories of social functioning among students with and without learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, 41, 5-14.
- Fletcher, J.M., Reid Lyon, G., Fuchs, L.S., Barnes, M.A. (2007). *Learning disabilities: from identification to intervention*. New York: Guilford Press.
- Freilich, R., & Shechtman, Z. (2010). The contribution of art therapy to the social, emotional, and academic adjustment to children with learning disabilities. *The Arts in Psychotherapy*, 37, 97-105.
- Heller, T.L., & Backer B.L. (2006). Maternal negativity and children's externalizing behavior. *Early Education and Development*, 11, 483-498.
- Horowitz, L.M., Locke, K.D., Morse, M.B., Waikar, S.V., Dryer, D.C., Tarnow, E., & Ghannam, J. (1991). Self-derogation and the interpersonal theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 68-79.
- Horowitz, L.M., Rosenberg, S.E., & Bartholomew, K. (1993). Interpersonal problems, attachment styles and outcome in brief dynamic psychotherapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61, 548-560.
- Horowitz, L.M., Rosenberg, S.E., Baer, B.A., Ureno, G., & Villasenor, V.S. (1988). Inventory of interpersonal problems: Psychometric properties and clinical applications. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56, 885-892.
- Jane, L. (2011). Social-cognitive problem-solving skills and the learning disabled: An investigation of parenting influences. Unpublished doctoral dissertation, Temple University.
- Kazemi, E. (2006). Psychological factors in learning disabilities. Unpublished doctoral dissertation, University of California.
- Kirk, S., Gallaghe, J., Coleman, M.R., & Anastasiow, N.J. (1999). *Educating exceptional children*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Ladd, G.W., & Troop-Gordon, W. (2003). The role of chronic peer difficulties in the Development of children's psychological adjustment problems. *Child Development*, 74, 1344-1367.
- Lerner, J. (1997). *Learning disabilities: Theories, diagnosis and teaching strategies*. Boston: Houghton Mifflin.
- Lovett, B.T., & Sheffield, R.A. (2007). Affective empathy deficits in aggressive children and adolescents: A critical review. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 881- 893.
- Sharma, G. (2004). A comparative study of the personality characteristics of primary school. Students with learning disabilities and their non-learning disabled peers. *Learning Disability Quarterly*, 27, 127-140.

- Sideridis, G.D. (2007). International approaches to learning disabilities: More Alike or more different? *Learning Disabilities Research and Practice*, 22, 210-215.
- Tekinarsalan, M., & SucoGlu, B. (2007). Effectiveness of Cognitive process approached social skills training program for people with mental retardation. *International Journal of Special Education*, 22, 415-425.
- Wiener, J. (2004). Do peer relationships foster behavioral adjustment in children with learning disabilities? *Learning Disability Quarterly*, 27, 21-30.
- Wiener, J., & Schneider, B.H. (2002). A multisource exploration of the friendship Patterns of children with and without learning disabilities. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, 127-142.